

УДК 346.5

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.28.09>

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО СПЕЦІАЛЬНИХ РЕЖИМІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Серєбряк Станіслав Вадимович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правознавства
(Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля,
м. Київ, Україна)

У статті аналізуються останні зміни у чинному законодавстві, яке визначає засади державної політики щодо спеціальних режимів господарювання та можливостей їх застосування на різних функціональних типах територій. Доводиться обґрунтованість зміни філософії розвитку територій – від територіально-галузевого принципу до суто територіального з акцентом на відновленні регіонів та територій, що постраждали від мілітарного впливу в контексті реалізації Цілей сталого розвитку – збалансованого розвитку та вирівнювання розвитку територій, створення комфортних та прозорих умов для суб'єктів господарювання. Чітке визначення спеціальних типів територій та їх функцій удосконалить цільове призначення державних видатків у вигляді фінансування регіональних програм під вирішення конкретних завдань, створить фундамент для залучення внутрішніх та іноземних інвестицій. В цьому контексті пропонується доповнити перелік нових типів територій таким типом як «деокупована територія», на якій може встановлюватися тимчасово спеціальний режим господарювання з метою її відновлення, інтеграції в економічний простір України, аудиту та подальшого визначення її типу за запропонованою чинним законодавством типізацією. Зроблено окремі пропозиції до господарського законодавства з метою підсилення регулюючого потенціалу та зміцнення стрижневої ролі Господарського кодексу України щодо визначення спеціальних режимів господарювання із використанням прийнятних способів з позицій юридичної техніки – заміщення новими нормами замість вже виключених. Окреслено в загальному вигляді напрями подальших досліджень щодо нових типів територій та можливостей встановлення спеціальних режимів господарювання.

Ключові слова: державна політика, сталий розвиток, спеціальні режими господарювання, території відновлення, регіональні полюси зростання, території з особливими умовами для розвитку, території сталого розвитку, правове забезпечення.

**LEGAL SUPPORT OF THE MODERNIZATION OF THE STATE POLICY
REGARDING SPECIAL ECONOMIC REGIMES IN MODERN CONDITIONS**

Serebryak Stanislav Vadymovych,
PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Law
(Volodymyr Dahl East Ukrainian National
University, Kyiv, Ukraine)

The article analyzes the latest changes in the current legislation, which defines the principles of state policy regarding special economic regimes and the possibilities of their application in different functional types of territories. The justification of the change in the philosophy of the development of territories – from the territorial and sectoral principle to a purely territorial one with an emphasis on the restoration of regions and territories affected by military influence in the context of the implementation of the Sustainable Development Goals – balanced development and equalization of the development of territories, the creation of comfortable and transparent conditions for economic entities. A clear definition of special types of territories and their functions will improve the targeted allocation of state expenditures in the form of financing regional programs for solving specific tasks, and will create a foundation for attracting domestic and foreign investments. In this context, it is proposed to supplement the list of new types of territories with such a type as «de-occupied territory», on which a special economic regime can be temporarily established for the purpose of its restoration, integration into the economic space of Ukraine, audit and further determination of its type according to the typification proposed by the current legislation. Separate proposals have been made to economic legislation with the aim of strengthening the regulatory potential and strengthening the key role of the Economic Code of Ukraine regarding the definition of special economic regimes using acceptable methods from the point of view of legal technique – replacement by new norms instead of already excluded ones. The directions of further research regarding new types of territories and the possibilities of establishing special economic regimes are outlined in general.

Key words: state policy, sustainable development, special economic regimes, recovery areas, regional poles of growth, areas with special conditions for development, areas of sustainable development, legal support.

Постановка проблеми. Значні руйнування інфраструктури, житла, екологічні забруднення, деградація та мілітарне засмічення земель, в т.ч. сільськогосподарського призначення, стали каталізаторами перегляду державної регіональної політики щодо відновлення та подальшого випереджаючого розвитку окремих територій відповідно до Цілей сталого розвитку, які вже є досить імплементованими у чинне законодавство та різноманітні плани й програми розвитку. Відновлення, відбудова зруйнованої інфраструктури, житла, промислових підприємств, злом негативного для інвестицій іміджу постконфліктних територій, розкриття сильних сторін територій та пом'якшення наявних деструктивних чинників в економіці території чи регіону. Саме спеціальні режими господарювання є тими інструментами, що здатні сприяти втіленню амбітних планів держави та громад щодо відновлення та подальшого розвитку.

Під спеціальним режимом господарювання слід розуміти правовий режим, який запроваджує особливий порядок здійснення господарської діяльності на певній території, у певній галузі економіки, щодо певного кола осіб або щодо певного кола осіб, який характеризується або пільговою, або обмежувальною, або змішаною

направленістю правового впливу на господарські відносини для досягнення визначеної законодавцем мети [1, с. 88]. Так, на жаль, на сьогодні не існує легального визначення спеціального режиму господарювання, що є, беззаперечно, недоліком чинного господарського законодавства. Це створює підґрунтя як для науково-практичного моделювання такого визначення, так і обумовлює необхідність внесення відповідних доповнень до стрижневого акту господарського законодавства – Господарського кодексу України від 16.01.2003.

Необхідність модернізації підходу до визначення територій, на яких може застосовуватися спеціальний режим господарювання, була відмічена ще у затвердженій Кабінетом Міністрів України у 2021 р. Національній економічній стратегії на період до 2030 року [2]. Нагадаємо, що Стратегія є основою під час розроблення міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади планів заходів, проектів програмних і стратегічних документів, проектів законів та інших актів законодавства, а програмні та стратегічні документи Кабінету Міністрів України, плани діяльності міністерств та інших центральних органів виконавчої влади приводяться у відповідність із Стратегією (у разі потреби) і виконуються з урахуванням пріоритетності досягнення визначених Стратегією стратегічних цілей. Звісно, після закінчення гарячої фази війни, вигнання окупантів та деокупації всіх територій в кордонах України станом на момент набуття відновлення незалежності у 1991 р.

Відповідно до напряму 16 Стратегії «Регіональний розвиток» Валовий регіональний продукт на одну особу у 12 областях є нижчим ніж 75 відсотків середнього показника в Україні. Подібні відмінності спостерігаються за іншими соціально-економічними показниками, що свідчить про значні диспропорції у розвитку регіонів. Метою державної регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів, забезпечення їх соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від його місця проживання. В Стратегії зазначено, що викликами і бар'єрами на шляху досягнення стратегічних цілей є відсутність програм розвитку функціональних типів територій (комплекс правових, організаційних, наукових, фінансових, фіскальних та інших заходів для забезпечення сталого розвитку окремих типів територій);

З прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» від 09.07.2022 № 2389-IX [3] втратила чинність ст. 415 Господарського кодексу України, яка визначала Особливості здійснення господарської діяльності на території пріоритетного розвитку. Цим же Законом було скасовано ряд нормативних актів, які визначали спеціальний правовий режим господарської діяльності на територіях пріоритетного розвитку. Однак згаданим Законом шляхом внесення доповнень до Закону України «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 № 156-VIII визначено нові функціональні типи територій, призначенням яких визначено планування відновлення та стимулювання розвитку регіонів та територій, а також запровадження органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування спеціальних механізмів та інструментів. Такими територіями є: 1) території відновлення; 2) регіональні полюси зростання; 3) території з особливими умовами для розвитку; 4) території сталого розвитку (ст. 11-2) [4]. Та цей перелік не є вичерпним. Державною стратегією регіонального розвитку на 2021–2027 роки, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695, визначено 13 функціональних типів територій, що характеризуються соціальними, просторовими, екологічними та економічними особливостями, а саме: прикордонні регіони; прикордонні

території у несприятливих умовах; монофункціональні міста; сільські території у несприятливих умовах; агломерації; гірські території Українських Карпат; природоохоронні території та об'єкти; тимчасово окуповані території України; макрорегіон «Азов – Чорне море»; великі міста; середні міста; малі міста; зони впливу міжнародних транспортних коридорів [5]. На особливу увагу заслуговує таких функціональний тип території тимчасово окуповані території України з огляду на необхідність повернення до питання про їх визначення у базовому законодавстві як територій, де може застосовуватися спеціальний режим господарювання в контексті переосмислення державної регіональної політики, яка буде співвідноситися з програмами відбудови територій.

Можна сказати, що з 2022 р. почався наступний – четвертий етап розвитку законодавства про спеціальні режими господарювання, заснований на меті повоєнного відновлення економіки України (щодо змісту перших трьох етапів див. [6]).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові економіко-правові дослідження щодо визначення засад та подальшого удосконалення державної політики створення та розвитку спеціальних режимів господарювання територіального й галузевого типу розглядалися такими вченими як: В.А. Устименко, О.Р. Зельдіна, І.В. Заблудська, В.І. Ляшенко та ін. [7–10]. Однак нові завдання перед державою в умовах зовнішньої агресії та необхідності стабілізації, відбудови та подальшого розвитку економіки стали причиною у змінах підходів до визначення та засад створення різних типів спеціальних режимів господарювання на абсолютно нових принципах, що і обумовлює актуальність подальших досліджень за обраною темою.

Метою статті є дослідження правового забезпечення державної політики щодо спеціальних режимів господарювання в контексті змін у підходах до визначення функціональних типів територій, де вони можуть застосовуватися.

Виклад основного матеріалу. Отже, після модернізації положень Закону України «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 № 156-VIII визначено такі функціональні типи територій:

1. **Території відновлення** – мікрорегіони, територіальні громади, на території яких відбувалися бойові дії та/або які були тимчасово окуповані, та/або території яких зазнали руйнувань об'єктів критичної інфраструктури, соціальної інфраструктури, об'єктів житлового фонду внаслідок ведення бойових дій, а також які характеризуються різким погіршенням рівня соціально-економічного розвитку та значним переміщенням населення до інших регіонів та/або інших держав (ч. 3 ст. 11-2).

2. **Регіональні полюси зростання** – мікрорегіони, територіальні громади, що характеризуються значно кращими географічними, демографічними, соціально-економічними показниками розвитку порівняно з іншими подібними територіями регіону, та зростання яких позитивно впливає на суміжні території, регіон та/або державу в цілому (ч. 4 ст. 11-2).

3. **Території з особливими умовами для розвитку** – макрорегіони, мікрорегіони, територіальні громади, рівень соціально-економічного розвитку яких є низьким або на яких існують природні, демографічні, міжнародні, безпекові чи інші об'єктивні обмеження щодо використання потенціалу території для розвитку (ч. 5 ст. 11-2).

4. **Території сталого розвитку** – самодостатні мікрорегіони, територіальні громади з наявним соціально-економічним потенціалом територій та спроможні до збалансованого розвитку в економічній, соціальній та екологічній сферах (ч. 6 ст. 11-2).

Перелік функціональних типів територій, а також вимоги щодо показників для віднесення територій до різних функціональних типів визначаються Кабінетом Міністрів України. Однак на сьогодні відповідні документи ще відсутні, як і не вирішеними

залишаються питання, наприклад, аудиту території або регіону як етапу, що передуює визначенню їх функціонального типу. Особливо це стосуватиметься деокупованих територій та регіонів, територій та регіонів, що зазнали суттєвого мілітарного впливу. В ч. 7 ст. 11-2 Закону України «Про засади державної регіональної політики» лише визначається, що центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної регіональної політики, утворює відповідну комісію для оцінки і віднесення територій до функціональних типів, до складу якої входять члени комітету Верховної Ради України, до предмета відання якого належать питання регіональної політики та містобудування за рішенням цього комітету (чисельністю не менше 50 % складу такої комісії). Така комісія здійснює оцінку та визначає склад функціональних типів територій України, що затверджується Кабінетом Міністрів України у Державній стратегії регіонального розвитку України. Однак не визначено підставу для утворення такої комісії: хто саме суб'єкт подання щодо визначення того чи іншого функціонального типу території? Чи може представницький орган громади (місцева рада) звернутися з такою ініціативою до Кабінету Міністрів України? Чи це має робити певна посадова особа (наприклад, голова виконавчого комітету місцевої ради чи представник органу центральної чи місцевої виконавчої влади)? Які дії таких суб'єктів мають передувати оформленню такого звернення (експертні дослідження, громадські слухання тощо)? Всі ці практичні питання мають бути вирішені у законодавстві, мають бути підготовлені чіткі алгоритми дій та визначенні відповідні суб'єкти з метою старту процесу визначення функціональних типів територій, можливого розширення таких типів у зв'язку із уточненням зонування виходячи із особливостей кожної території.

Та чи вичерпуються нові типи спеціального режиму господарювання вказаними вище? Відповідь: ні. Відповідно до ст. 11-3 Закону України «Про засади державної регіональної політики», яка має назву «Планування відновлення регіонів та територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України» вводиться поняття регіонів і територій, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України. Зазначається, що при розробленні плану відновлення та розвитку регіонів враховується наявний потенціал та перспективна спеціалізація територій. Що означатиме поняття «спеціалізація територій»? Законодавство поки що не надає орієнтирів для порівняння та співвідношення цього терміну з іншими наявними визначеннями, але спеціалізація території може означати стимулювання відновлення та розвитку окремої галузі економіки, яка є системоутворюючою для регіональної економічної системи (економіки регіону чи території).

Проект регіонального плану відновлення та розвитку розробляється відповідною Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною, Київською або Севастопольською міською державною адміністрацією в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, та подається до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної регіональної політики, для включення його до плану відновлення та розвитку регіонів (п. 5 ст. 11-3). План відновлення та розвитку регіонів затверджується Кабінетом Міністрів України (п. 3 ст. 11-3). План відновлення та розвитку територіальної громади розробляється та затверджується відповідною сільською, селищною, міською радою у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України (п. 6 ст. 11-3). На науковому рівні ці функціональні типи територій, які знайшли своє вираження в чинному законодавстві, вже почали досліджуватися науковцями – представниками юридичної та економічної науки.

Окремо звернемо увагу на один аспект, який є малодослідженим, але актуальним на сьогодні, і який, як видно вище, вкладається в засади і Національної економічної стратегії, і державної регіональної політики. Проект Закону про внесення змін до Закону

України «Про засади державної регіональної політики» реєстр. № 5323 від 01.04.2021 [11] містив «окуповані території» як окремий функціональний тип територій, але, на нашу думку, необґрунтовано був об'єднаний з таким функціональним типом як «території відновлення» в процесі доопрацювання вказаного законопроекту. Запечеченням тут може слугувати те, що не всі тимчасово окуповані території зазнали мілітарного впливу, та після їх деокупації потребуватимуть застосування інструментів відновлення в меншому ступені (або не потребуватимуть зовсім). Дійсно, ще до 24.02.2022 тимчасова окупація Російською Федерацією частини території Донецької та Луганської областей, а також анексія території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя спричинила ряд значних структурних зрушень в національній економіці, зокрема відплив інвестицій, та справила чималий вплив на національну економіку загалом. Тимчасова окупація створила імідж цих регіонів як небезпечний, що не дає можливості для довгострокового планування та знижує готовність потенційних інвесторів інвестувати в розвиток бізнесу, що спричиняє масовий відплив працездатного населення та капіталу з територій, прилеглих до тимчасово окупованих, а також посилює міграційне навантаження інших регіонів внаслідок вимушеного внутрішнього переміщення населення. Тобто на територіях, які будуть деокуповані, подолання цієї (відновлення іміджу) та супутніх проблем (пілотні режими стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності тощо). Тут можливий навіть поділ на, наприклад, три типи територій, що передбачатимуть стимулюючі умови у сфері оподаткування, кредитування та митної політики для кожного окремого типу: у громадах, прилеглих до тимчасово окупованих територій; на всій території Донецької та Луганської областей, а також в Харківській, Херсонській, Запорізькій областях (з можливістю розширення на окремі райони Київської, Чернігівської та Сумської областей); на території окремих виробничих (промислових, сільськогосподарських) та рекреаційних кластерів, зокрема інноваційних та індустріальних парків. Також на деокупованих територіях, що не зазнали відчутного мілітарного впливу можливе запровадження нових інструментів захисту інвестицій, зокрема відкриття філіалів міжнародних комерційних арбітражів, тобто традиційних та перевірених практикою спеціальних режимів господарювання. На додаток можливим є створення системи страхування від військових та політичних ризиків, сприяння закріпленню на законодавчому рівні незмінності умов оподаткування господарської діяльності інвесторів, утворення Фонду консорціумного фінансування для інвестування проектів розбудови транспортної, енергетичної та комунальної інфраструктури. Для територій відновлення (в традиційному сенсі цього слова) ці спеціальні засоби прийнятні до застосування як факультативні (підсилюючі), а основна увага буде концентруватися на відбудові, реанімації підприємств, їх поверненні з режиму релокації тощо.

Звернемо увагу на ще одну глобальну ваду оновленого Закону України «Про засади державної регіональної політики». В Законі визначені суб'єкти: держава, регіон, громада при повному ігноруванні такого рівня як район. Звісно, в контексті адміністративної реформи, укрупнення районів, часткового передання їх повноважень іншим суб'єктам це може виглядати як акцент в реформах децентралізації. Та чи виявиться це виправданим, покаже практика функціонування окремих типів територій.

Перекладання основних функцій на громади стикається з однією з найсерйозніших проблем, що може поставити в тупик всі намагання реалізувати засади державної регіональної політики – «пасивність» місцевих громад, особливо на деокупованих територіях. Тут, звичайно, стануть у нагоді такі інструменти, як стимулювання розвитку діалогу між органами місцевого самоврядування та членами територіальних громад, забезпечення умов для періодичної, прозорої та доступної звітності органів

місцевого самоврядування (де їх можливо відновити в найкоротші строки), ревіталізація та облаштування громадського простору для всіх верств населення, впровадження бюджету участі як інструменту в місцевому управлінні всіх територіальних громад.

Де-юре «субрегіональний» (районний) рівень місцевого самоврядування не ліквідований (зокрема, згадки про нього містяться і в Конституції України), але де-факто – паралізований. Найбільш абсурдним є те, що утримання районних рад та наявність у них визначеної чинним законодавством компетенції (в т.ч. в сфері економіки) через мізерність власних надходжень лягло додатковим навантаженням на державний бюджет у вигляді субвенцій, які могли б ефективніше використовуватися для підтримки окремих функціональних типів територій, або стати основою стимулювання сфери господарювання на засадах державного інвестування чи пільгового кредитування.

І головне. Чинне законодавство про регіональний розвиток повністю не враховує наявність інституту військово-цивільних адміністрацій, які вводяться на деокупованих територіях. А така адміністрація не є суб'єктом здійснення регіональної політики і визначення функціональних типів територій, встановлення на них окремих спеціальних режимів господарювання може бути відкладено до формування органів місцевого самоврядування громад, тобто до моменту місцевих виборів, статус яких та строки проведення на деокупованих територіях важко передбачити.

Висновки.

1. На підставі останніх змін у чинному законодавстві можна стверджувати, що в Україні видозмінилась сама філософія розвитку територій (парадигми держави) – від територіально-галузевого принципу (принцип було закріплено у скасованих законах України від 08.09 2005 № 2850-IV «Про стимулювання розвитку регіонів» та від 06.09.2012 № 5205-VI «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць») до суто територіального з акцентом на відновленні регіонів та територій, що постраждали від бойових дій, систематичних обстрілів, мінування та тимчасової окупації. Це в цілому відповідає Плану відновлення України та Плану пріоритетних дій Уряду України на 2023 р. в частині продовження децентралізації та регіонального розвитку та не суперечить засадничим положенням процесу євроінтеграції.

2. Вирішальну роль у модернізації державної політики щодо спеціальних режимів господарювання (засобів впливу та стимулювання, вирівнювання та подолання наслідків мілітарного впливу) відіграють Цілі сталого розвитку – Глобальні цілі, ухвалені Організацією Об'єднаних Націй у 2015 р. Чітке визначення спеціальних територій та їх функції удосконалить цільове призначення державних видатків у вигляді фінансування регіональних програм під вирішення конкретних завдань, створить фундамент для залучення внутрішніх та іноземних інвестицій, в т.ч. й надасть рис прозорості для програм міжнародних фінансових інституцій. В цьому контексті існує необхідність доповнення типів територій таким типом як «деокупована територія», на якій може встановлюватися тимчасово спеціальний режим господарювання з метою її відновлення, інтеграції в економічний простір України, аудиту та подальшого визначення її типу за запропонованою чинним законодавством типізацією.

3. З позицій юридичної техніки цілком можливим є використання в Господарському кодексі України вже скасованої ст. 415 як бази для імплементації нових видів режимів спеціального господарювання на основі нових типів регіонів та територій. Вищезазначена пропозиція систематизує наявні спеціальні режими господарювання, Господарський кодекс підсилить свій регулюючий потенціал та зміцнить свою стрижневу роль щодо вказаних спеціальних режимів господарювання.

Закон України «Про засади державної регіональної політики» (з урахування останніх змін та поповнень зразка 2022 р.) залишає більше питань, ніж відповідей. Такі відповіді, напевне, будуть надані у перспективному законодавстві (як у вигляді законів України, так і у підзаконних актах, прийнятих у розвиток оновленого базового законодавства), яке розроблятиметься та прийматиметься на засадах всебічного науково-практичного аналізу, прогнозування їх регуляторного впливу та наслідків. Однак Національною економічною стратегією визначена необхідність забезпечення розвитку функціональних типів територій (в т.ч. і правового забезпечення – *авт.*) Вищевказане створює підґрунтя для нових досліджень за даною темою.

Список використаних джерел:

1. Серебряк С.В. До визначення правової природи поняття «спеціальний режим» у сфері господарювання. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2022. № 1(43). С. 80–90. <https://doi.org/10.33216/2218-5461-2022-43-1-80-90>
2. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 179. *Офіційний вісник України*. 2021. № 22. Ст. 1015.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій: від 09.07.2022 № 2389-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 60. Ст. 3584.
4. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 90.
5. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. *Офіційний вісник України*. 2020. № 67. Ст. 2155.
6. Серебряк С.В. Розвиток законодавства про спеціальний режим господарювання: територіальний аспект. *Наукові перспективи*. 2022. № 7(25). С. 369–382. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7\(25\)-369-382](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7(25)-369-382)
7. Території пріоритетного розвитку як інструмент вирішення соціально-економічних проблем Донецької та Луганської областей: монографія. Устименко В.А., Зельдіна О.Р., Гостева О.Ю., Гришко В.В. Під заг. ред. О.Р. Зельдіної. Київ: НАН України, ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України», 2021. 104 с.
8. Зельдіна О.Р. Теоретичні аспекти спеціального режиму господарювання : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04 / НАН України, Інститут економіко-правових досліджень. Донецьк, 2007. 39 с.
9. Заблодська І.В. Устименко В.А., Ляшенко П.О. Оцінка результативності та ефективності і розбудови територій пріоритетного розвитку в Луганській і Донецькій областях: науковий аспект. *European reforms bulletin*. 2021. № 2. Р. 131–135.
10. Ляшенко В.І., Ляшенко А.Ю. Спеціальні режими господарювання як інструмент вирівнювання умов конкуренції та прискорення інноваційного розвитку. *Управління економікою: теорія та практика* : зб. наук. пр. К. : ІЕП НАНУ, 2019. С. 23–49. <https://doi.org/10.37405/2221-1187.2019.23-49>
11. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про засади державної регіональної політики» реєстр. № 5323 від 01.04.2021. *Верховна Рада України* : офіційний веб-портал. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71562